

49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

ВІДГУК

опонента доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента
НААН України, заслуженого юриста України

**Курила Володимира Івановича на дисертацію Тюрі Юлії Іванівни
«Адміністративно-правовий механізм реалізації правової доктрини у
сфері штучного інтелекту в Україні», подану на здобуття наукового
ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 –
адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право**

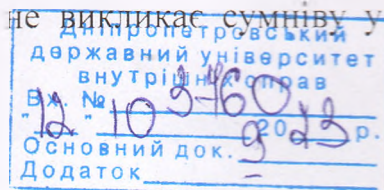
Вивчення поданих Ю.І. Тюрею дисертації та реферату, а також ознайомлення з її публікаціями за обраною темою дають підстави стверджувати, що авторкою проведено достатній науковий аналіз актуальної в теоретичному та практичному значенні теми, виділено новизну опрацьованих питань, сформульовано висновки та внесено пропозиції, що виносяться на захист.

Можна констатувати, що дисертантка досягнула поставлених перед собою цілей, роботу виконала на належному науковому рівні. Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, що висуваються до докторських дисертацій означеної наукової спеціальності.

Актуальність теми дослідження. Актуальність роботи відповідає спеціальності наукового пошуку. Україна перебуває на шляху розбудови демократичної держави та формування правових засад громадянського суспільства. Правова система будь-якої держави закріплює життєво важливі для всього суспільства вимоги, у тому числі і щодо використання штучного інтелекту. Не забуваємо, що особливої актуальності темі додатково надає визвольна війна нашої держави проти російських загарбників, у ході якої активно використовуються можливості штучного інтелекту.

На початку своєї роботи Ю.І. Тюрєя стверджує: «Конституція України у ч. 11 ст. 92 проголосила, що виключно законами України визначається організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики. Таке положення Основного Закону ще у 1996 році по суті закріпило основи важливості інформатизації настільки, що правовідносини у її сфері мають регулюватися виключно законами України. У XXI столітті, в епоху глобалізації, проблема функціонування різних інформаційних систем стала в один ряд із проблемами перенаселення та глобального потепління. Насамперед, це пов'язано із надактивним розвитком штучного інтелекту».

Отже, вагомість проблеми адміністративно-правового механізму реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні, її актуальність, необхідність і нагальність вирішення, не викликає сумніву у виборі теми дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота Ю.І. Тюрі має важливе значення, і в цілому можна констатувати, що вибір теми, об'єкта та предмета дослідження є актуальними і обґрунтованими.

Не можна стверджувати, що обрана Ю.І. Тюрею тема є новою, адже сама авторка вказує на те, що окремі аспекти правового регулювання штучного інтелекту розглядалися у працях Т.Л. Антонової, К.В. Барсукової, Ю.А. Будника, В.В. Галунька, В.М. Гаращука, А.П. Гетьмана, І.А. Городецької, В.А. Головка, І.О. Грицай, О.Ю. Дрозда, Р.А. Калюжного, М.В. Карчевського, Ю.С. Кіцула, Т.О. Коломоєць, В.І. Курила, В.А. Лазаренка, Б.О. Логвиненка, М.В. Лошицького, Д.В. Мамчура, А.В. Матвійчука, Р.В. Миронюка, О.А. Моргунова, Л.Р. Наливайко, О.Е. Радутного, О.Й. Розвадовського, Р.А. Сербіна, А.О. Сидоренка, А.О. Собакаря, В.В. Топчія, В.В. Шеховцова, В.Д. Чернія, О.Ш. Чомахашвілі, О.С. Юніна та інших вчених-правознавців.

Окремо відмічено колективну монографію авторського колективу Інституту проблем штучного інтелекту Міністерства освіти і науки України і Національної академії наук України «Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні» за загальною редакцією А.І. Шевченка, опубліковану у м. Києві у 2023 році, в якій закладено основи дослідження штучного інтелекту у різних сферах суспільної діяльності; докторську дисертацію з державного управління Т.В. Запорожця «Формування та реалізація механізмів запровадження інтелектуального управління у діяльності органів державної влади», захищену у м. Харкові у 2021 році, в якій здійснено теоретико-методологічне обґрунтування та розроблено практичні рекомендації щодо формування та реалізації механізмів запровадження інтелектуального управління у діяльності органів державної влади.

Результати дослідження видаються обґрунтованими, оскільки дисертанткою опрацьовані джерела, присвячені аналізованій проблемі. При цьому авторка не тільки викладає ті чи інші позиції вчених, а й намагається проаналізувати ступінь їх аргументованості та надати власне бачення на підтримку чи заперечення поглядів інших авторів.

Об'єкт і предмет дослідження визначені здобувачкою, в цілому, відповідають темі роботи, хоча і не є беззаперечними, про що буде вказано окремо.

Застосована авторкою *методологія* дослідження теми дисертації є традиційною для науки адміністративного права. Вона достатньо опрацьована на науковому рівні. Дисертація базується на комплексному, системному підході, характеризується належним рівнем наукових узагальнень.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети й задач, об'єкта та предмета дослідження. *Інформаційна та емпірична база дослідження* репрезентативна.

Зміст і аргументація авторських понять видаються обґрунтованими, хоча, як убачається, окремі питання не позбавлені і певних суперечностей, про що буде зазначено нижче.

Висновки, зроблені в роботі, аргументовані критичним аналізом правового регулювання використання штучного інтелекту, а також позиціями вчених з відповідного питання і власними узагальненнями дисертантки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Як зазначено авторкою, тема і зміст дисертаційного дослідження узгоджується з Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, визначеними Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, Національною Стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затвердженою Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021, Стратегією реформування державного управління України на 2022-2025 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р., Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, які виносяться на захист. Авторкою обґрунтовано новизну поданої праці, котра полягає у тому, що у дисертації вперше комплексно з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено феномен адміністративно-правового механізму реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачкою.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою сформульовано низку наукових положень та висновків, що *формулюються вперше, удосконалені та дістали подальшого розвитку*, а саме:

вперше: сформовано цілісну концепцію адміністративно-правового механізму реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні як системи знань адміністративного, інформаційного, кримінального та цивільного права, публічного управління та адміністрування, сутність якої полягає у тому, що відносини між авторами комп'ютерних програм як суб'єктами інтелектуальної власності мають бути максимально врегульовані правом та прогнозовані, при чому штучний інтелект може бути частиною комп'ютерної програми із розширеними можливостями максимально приближеними до інтелекту людини і здатності діяти більш розширено в межах програми; сформульовано авторське визначення поняття механізму адміністративно-правового регулювання діяльності зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту, під яким слід розуміти систему чітко структурованих і взаємопов'язаних адміністративно-правових засобів та правових явищ, що упорядковують, охороняють та розвивають суспільні відносини у галузі публічного адміністрування діяльності, пов'язаної зі створенням, впровадженням та використанням технологій штучного інтелекту з метою ефективного забезпечення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, державних та громадських інтересів;

доведено, що адміністративно-правове регулювання діяльності зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту в Україні потребує розробки та прийняття необхідної адміністративно-правової бази, до якої, у першу чергу, має належати закон України «Про правовий статус штучного інтелекту та загальні засади створення, впровадження та використання його технологій в Україні», а деталізацію та уточнення його положень доцільно реалізувати у підзаконних нормативно-правових актах різної юридичної сили і відповідного спрямування; запропоновано поділяти адміністративно-правові гарантії забезпечення розвитку штучного інтелекту в Україні залежно від їх функціонального призначення на інституційні, функціональні та організаційні (інституційні – адміністративно-правові норми, що забезпечують правову основу діяльності зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту та її публічного адміністрування; функціональні – норми адміністративного права, що забезпечують створення сприятливих умов для розвитку технологій штучного інтелекту, а також захищають права та інтереси фізичних або юридичних осіб, які задіяні у діяльності зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту; організаційні – адміністративно-правові норми, що регламентують діяльність органів публічного адміністрування стосовно здійснення контролю та моніторингу за діяльністю зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту); встановлено, що у найрозвиненіших країнах світу штучний інтелект фігурує в якості статусу «електронної особи», однак проблематика її правового статусу, авторських прав та інших особливостей звернення до роботи штучного інтелекту тяжіє до вирішення на наднаціональному рівні – рівень міжнародних конвенцій, договорів та нормативно-правових актів різних державних об'єднань (Європейський Союз, БРІКС, Арабська Ліга та ін.); доведено, що основою європейського підходу є визначення певних заходів щодо досягнення «екосистеми досконалості» та «екосистеми довіри» штучного інтелекту на європейському, національному та регіональному рівнях. «Екосистема досконалості» умовно являє собою певну систему взаємодії на всіх рівнях представників приватних та державних секторів, у тому числі малих та середніх підприємств, на засадах партнерства з мобілізацією власних ресурсів, починаючи з етапу досліджень та інновацій до створення стимулів для прискорення впровадження технологічних рішень на основі штучного інтелекту. Основними факторами, що стримують широке використання технологій штучного інтелекту, окрім нестачі інвестицій та практичних навичок щодо його використання, є брак довіри до зазначених технологій з боку громадськості. Відповідно нормативна база щодо штучного інтелекту повинна створити унікальну «екосистему довіри», ключовими ознаками якої є відповідність правилам Європейського Союзу, включаючи правила захисту основних прав людини і прав споживачів;

удосконалено: положення науки адміністративного права про те, що до основних складових структури механізму адміністративно-правового регулювання у галузі створення, впровадження та використання штучного інтелекту в Україні входять наступні елементи: а) норми адміністративного

права різної юридичної сили, що регламентують правовий статус та повноваження осіб, які здійснюють публічне адміністрування розгляданого виду діяльності, а також правила поведження зі штучним інтелектом; б) акти реалізації відповідних норм адміністративного права; в) адміністративно-правові відносини, що виникають та існують під час здійснення публічного адміністрування діяльності, пов'язаної зі створенням, впровадженням та використанням штучного інтелекту; розуміння поняття штучного інтелекту як здатності технологічної програмної системи досягти будь-якої складної мети за допомогою процесів, порівняних із когнітивними процесами людини, розпізнавання різних задач та моделювання ситуації для досягнення запрограмованої мети;

дістали подальшого розвитку: твердження про те, що до системи нормативних актів, що регламентують владно-організаційну діяльність у галузі створення, впровадження та використання штучного інтелекту в Україні мають входити: 1) профільний закон, що визначає правовий статус штучного інтелекту та загальні засади державної політики у галузі створення, впровадження та використання його технологій; 2) нормативні акти, що регламентують функціонування штучного інтелекту в публічному адмініструванні різних галузей суспільних відносин (будівництво, господарська діяльність, державне управління, енергетика, землеустрій, медицина, місцеве самоврядування, наука і освіта, надання адміністративних послуг, національна безпека і оборона, правоохоронна діяльність, промислове виробництво, сільське господарство, спорт, транспорт, фінанси тощо); 3) нормативні акти щодо порядку ліцензування технологій штучного інтелекту; 4) нормативні акти, що регламентують правовий статус суб'єктів правового регулювання у галузі створення, впровадження та використання штучного інтелекту; 5) нормативні акти щодо державного контролю та нагляду за діяльністю зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту; б) нормативні акти, що визначають стратегії розвитку та удосконалення діяльності у галузі створення, впровадження та використання штучного інтелекту; пропозиції щодо необхідності у створенні у складі Міністерства цифрової трансформації України Департаменту з розвитку, впровадження та використання штучного інтелекту, який би здійснював виключно публічне адміністрування діяльності зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту в Україні, і при цьому підпорядковувався центральному органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері розвитку цифрових технологій.

Дисертація складається з основної частини (вступу, чотирьох розділів, які об'єднують десять підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 375 сторінок, з яких основний текст дисертації займає 311 сторінок, список використаних джерел розташований на 42-х сторінках (377 найменувань), додатки – на 4-х сторінках.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми у цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично й практично важливими, до кінця

нерозробленими в науці та перспективними для дослідження.

Проведене дослідження містить загальні висновки, а також авторкою формулюються певні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення законодавства України, практики його застосування.

І хоча зазначені в дисертаційній праці позиції здобувачки не беззаперечні, а окремі потребують уточнення та подальшої наукової розробки, про що буде вказано надалі, вони мають право на існування й спонукають до дискусії.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати проведеного дослідження мають теоретичне і практичне значення. Вони можуть використовуватися у: науково-дослідній сфері ці результати, які в сукупності становлять цілісне знання про адміністративно-правовий механізм реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні, можуть бути основою для подальшої розробки відповідних проблем; галузі правотворчості висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для підготовки й уточнення низки законодавчих та підзаконних актів у сфері адміністративно-правового регулювання сфери штучного інтелекту в Україні; правозастосовній діяльності використання одержаних результатів дозволить підвищити ефективність процесів і процедур організації та здійснення правового забезпечення штучного інтелекту в Україні; освітньому процесі матеріали дисертації доцільно використовувати при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Адміністративне право», «Інформаційне право», «Цивільне право», тощо.

Особистий внесок здобувача. Положення дисертації є результатом самостійної роботи Ю.І. Тюрі. Результати дисертації пройшли належну *апробацію*. Основні положення проведеного дослідження висвітлено в сімнадцяти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, трьох статтях, опублікованих у виданнях, які включені до наукометричних баз даних Web of Science та Scopus, семи працях апробаційного характеру.

Позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих положень не виключає можливості і необхідності висунути зауваження щодо позицій, які потребують критичної оцінки, уточнення, є спірними або вимагають наведення додаткових аргументів під час захисту та дають можливість вступити в дискусію з автором:

1. Предметом дослідження визначено адміністративно-правовий механізм реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні. Мету дослідження сформульовано як формування цілісної концепції адміністративно-правового механізму реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні як системи знань адміністративного, інформаційного та цивільного права, публічного управління та адміністрування, а також вироблення на цій основних напрямів вдосконалення правового забезпечення використання штучного інтелекту.

Разом з тим, першим пунктом висновків заявлено, що у дисертації сформовано цілісну концепцію адміністративно-правового механізму

реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні як системи знань адміністративного, інформаційного, кримінального та цивільного права, публічного управління та адміністрування, сутність якої полягає у тому, що відносини між авторами комп'ютерних програм як суб'єктами інтелектуальної власності мають бути максимально врегульовані правом та прогнозовані, при чому штучний інтелект може бути частиною комп'ютерної програми із розширеними можливостями максимально приближеними до інтелекту людини і здатності діяти більш розширено в межах програми.

Виникає питання про предмет дослідження – все ж таки адміністративно-правовий механізм реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні чи формування відповідної концепції.

Нагадаю, що структура основного змісту роботи складається з чотирьох розділів. Загалом, не заперечуючи проти обраного авторського підходу, вважаю, що здійснити аналіз всіх концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та практики використання штучного інтелекту в Україні та інших країн, а тим більше надати їм повноцінну публічно-правову характеристику в межах однієї дисертаційної праці майже неможливо. За таких умов, кожен автор ризикує частину питань залишити поза увагою, що спостерігається і у роботі Ю.І. Тюрі (не вказано, чому, наприклад, було розглянуто досвід саме цих країн, критерії їх обрання, яка їх системність, що об'єднує, які гіпотези були висунуті авторкою в ході дослідження і чи спростовані вони або підтверджені, на що була звернута увага при вивченні емпіричної бази тощо).

Зрозуміло, що обсяг матеріалу є занадто великим для однієї дисертаційної праці.

2. Стан дослідження в науці проблеми. Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», іншими керівними документами МОН України окреслені основні питання, що повинні бути відображені у змісті дисертації. Зокрема, при виконання дослідження у розділі I дисертантці бажано було б окреслити стан розробки проблеми та методологію дослідження, а саме вказати основні етапи наукової думки за розв'язуваною проблемою, висвітлити роботи попередників, окреслити ті питання, що залишилися невирішеними і визначити своє місце у розв'язанні проблеми. Натомість, здобувачка розглядає генезу концептуальних напрямів розуміння доктрини штучного інтелекту у філософському й правовому дискурсах (підрозділ 1.1.), стан наукової розробки правової доктрини у сфері штучного інтелекту (підрозділ 1.2.). Не заперечуючи проти обраного авторського підходу, вважаю доцільним в процесі захисту висвітлити саме методологію дослідження, оскільки стан розробки проблеми нею вказано у підрозділі 1.2.

3. Дисертантка дуже широко застосувала герметичний метод для з'ясування сутнісних ознак цілої низки понять. Зокрема, авторського визначення поняття механізму адміністративно-правового регулювання діяльності зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту.

Саме на це нею звернено увагу у підрозділі 2.2. дисертації, де серед основних результатів наукового дослідження є визначення, уточнення термінології. Однак, цей метод не вказаний дисертанткою серед застосованих нею інструментів наукового дослідження (с. 4 реферату дисертації).

4. Одним із значних досягнень авторки є обґрунтування пропозиції щодо необхідності створення у складі Міністерства цифрової трансформації України Департаменту з розвитку, впровадження та використання штучного інтелекту, який би здійснював виключно публічне адміністрування діяльності зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту в Україні, і при цьому підпорядковувався центральному органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері розвитку цифрових технологій. Також доведено, що адміністративно-правове регулювання діяльності зі створення, впровадження та використання штучного інтелекту в Україні потребує розробки та прийняття необхідної адміністративно-правової бази, до якої, у першу чергу, має належати закон України «Про правовий статус штучного інтелекту та загальні засади створення, впровадження та використання його технологій в Україні», а деталізацію та уточнення його положень доцільно реалізувати у підзаконних нормативно-правових актах різної юридичної сили і відповідного спрямування.

У зв'язку із цим виникає питання: чому авторка не розробила відновні проекти нормативно-правових актів та не навела їх у додатках до дисертації?

5. Внаслідок проведеного наукового пошуку, як видається, доцільно було б сформулювати основи нормативно-правового забезпечення (супроводу) основних напрямків забезпечення механізму реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні в якості окремого документу чи документів. Що характерно, таку позицію відстоює й дисертантка: тим чи іншим способом, принаймні на сторінках рукопису вона говорить про недосконалість правового регулювання механізму реалізації правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні, проте майже не пропонує змісту таких документів.

Як вбачається, в подальшому вищевказаним питанням необхідно приділити окрему увагу.

Висловлені зауваження стосуються переважно дискусійних питань роботи, або окремих недостатньо чітких формулювань, або ж тих загальнотеоретичних проблем, які не були спеціальним предметом дослідження.

Реферат дисертації Ю.І. Тюрі ідентичний за змістом основним положенням самої роботи.

Загальний висновок по дисертації. Оцінюючи роботу в цілому, констатуємо, що її позитивні моменти переважають висловлені критичні зауваження.

Робота є кваліфікаційною науковою працею, виконаною авторкою особисто у вигляді спеціально підготовленого рукопису, містить науково обґрунтовані теоретичні результати й наукові положення.

На підставі викладеного вважаю, що дисертаційне дослідження Тюрі Юлії Іванівни «Адміністративно-правовий механізм реалізації

правової доктрини у сфері штучного інтелекту в Україні» є завершеним монографічним науково-правовим дослідженням, яке виконане на належному рівні і відповідає вимогам, що пред'являються по подібного роду робіт. За актуальністю обраної теми, рівнем проведеного дослідження, ступенем обґрунтованості наукових положень, сформульованих висновків і рекомендацій, достовірністю і новизною, повнотою викладу в опублікованих працях, представлена робота відповідає вимогам, що пред'являються до докторських дисертацій відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 «Про порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», основним вимогам до дисертацій та іншим керівним документам Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України, а Тюрю Юлія Іванівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Оponent

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України

Володимир КУРИЛО

*Сирнис Курило В.І. завідувач
кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Барановського од.*

